

PAPER DETAILS

TITLE: 19. YÜZYILDA MILLI ASİRETİ'NİN GÜÇ GÖSTERİSİ: BİR GELENEK OLARAK TALAN
EKONOMİSİ YÖNTEMİ

AUTHORS: Cihan YAPISTIRAN

PAGES: 92-102

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1155490>

Makale Geliş Tarihi: 17.06.2020
Makale Kabul Tarihi: 21.11.2020

19. YÜZYILDA MİLLİ AŞİRETİ'NİN GÜÇ GÖSTERİŞİ: BİR GELENEK OLARAK TALAN EKONOMİSİ YÖNTEMİ

THE POWER SHOW OF THE MILLI TRIBE IN THE 19TH CENTURY: THE METHOD OF ECONOMIC PLUNDER AS A TRADITION

Cihan YAPIŞTIRAN¹

ÖZ

19. yüzyıl Dünya'da ulusal taleplerin ön plana çıktığı, toprağın değerlendirildiği ve mikro anlamda Osmanlı İmparatorluğu'nun geniş sınırlarının küçüldüğü bir dönemdir. Bu gelişmeler bağlamında devlet yapılarının etkilendiği kadar; çevre ve sınır uçlarında mobilize halde bulunan aşiret gibi topluluklar da payına düşen değişimi almıştır. Bu çalışma; geleneksel karakterleriyle sürekli bir devinim içerisinde bulunan aşiretlerin talan yapma alışkanlıklarının, ekonomik ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bir yaşam formuna dönüşmesi sürecini değerlendirecektir. Milli Aşireti'nin Mardin-Diyarbakır-Urfa üçgenindeki yerleşik-göçebe karakterlerinin kendilerine sunduğu avantajlara ek olarak, Hamidiye Alaylarına katılmaları hâkimiyet sahalarını genişletmeye yardımcı olmuştur. Milli Aşireti, kazanılan bu statüler sonrasında Urban Şammar, Aneze ve Tay Aşiretleri ile Karakeçi Aşiretlerine karşı çatışmalarda büyük bir üstünlük sağlamıştır. Ayrıca iltizam sistemi vasıtasıyla ve ticaret kervanlarından da gelirler elde edilirdi.

Anahtar Kelimeler: Milli Aşireti, Hamidiye Alayları, Talan Ekonomisi, Devlet, Vergi

ABSTRACT

The 19th century is a period in which national demands come to the fore, the land is valued and the wide borders of the Ottoman Empire are narrowed. In the context of these developments, the more the state structures were affected; Communities, like tribes mobilizing at the periphery and border ends, also received their share of change. This study; With its traditional characters, it will evaluate the process of turning tribes, which are constantly in motion, into a life form that aims to meet the economic needs of their plunder habits. In addition to the advantages of the sedentary-nomadic characters of the Milli Tribe in the Mardin-Diyarbakır-Urfa triangle, their participation in the Hamidiye Regiments helped to expand their dominance. After these statuses, the Milli Tribe gained a great advantage in the clashes against Urban Shammar, Aneze, Tay and Karakeçi Tribes. In addition, revenues were obtained through iltizam system and trade caravans.

Keywords: Milli Tribe, Hamidiye Regiments, Economic Plunder, State, Tax

¹ Dr. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Tarihi, cihanyapistiran@gmail.com, ORCID:0000-0001-7438-6389

* Bu çalışma, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İktisat Tarihi Bilim Dalında Prof. Dr. Rahmi Deniz ÖZBAY'ın danışmanlığında yürütülen "Tanzimat Sonrası Devlet-Aşiret ilişkisinde Ekonomik Motivasyonun Etkileri: Milli Aşireti (1839-1914)" adlı doktora tezinden türetilmiştir.

1. GİRİŞ

Aşiretlerin temel geçim kaynakları hayvancılık ve buna bağlı ticaretinden elde edilen iktisadi gelirlerdir. Göçebe yaşam formunda aşiret bölgesi açısından devasa bir insan topluluğunun ve hayvan popülasyonunun dolaşımı söz konusudur. Özellikle yaylak ve kışlak yolları üzerindeki yerleşik köylerden hayvan ve hububat gaspı ile haraç toplamak da aşiretlerin bazı üyeleri için ek gelir kaynaklarıydı (Bayezîdî, 2012: 185). Ancak bu yağma hareketi sadece yerleşik köylülere değil, çadırlarda yaşayan görece daha zayıf bazı göçebe aşiretlere karşı da yapılabilmekteydi. Diyarbakir, Mardin, Urfa üçgeninde yer alan Milli Aşireti, 19. yüzyılın sonuna doğru Hamidiye Alaylarına katıldıktan sonra hâkimiyet alanını daha da genişletmiştir. Merkezi hükümetin askeri gücünü ve paşalık gibi statüleri almasıyla sürekli bir çatışma halinde olduğu diğer Urban ve çevre aşiretlerine karşı özgüvenle saldırılarda bulunmuştur.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Berriya Milan da denilen El Cezire bölgesinin en güçlü aşireti konumunda bulunan Milli Aşireti; bu bölgenin batısında yer alan büyük Arap Aneze Aşireti ile doğusunda yer alan büyük Arap Şammar Aşiretleri arasında bir hâkimiyet mücadelesi vardır. Bundan kaynaklı karşılıklı saldırıların çözümü için Osmanlı merkezinin olaylara sık sık müdahil olduğu arşiv belgelerinden de takip edilebilmektedir (BOA, DH. MKT. 749/79).

Milli Aşireti'nin hâkimiyet alanını genişletmeye dönük stratejileri; güçlü ve ileride sahada herhangi bir boşluk bırakmayacak kadar etkisi olan aşiretleri, Hamidiye Alayları projesi kapsamında kendi bünyesine eklemek yönündeydi. Milli Aşireti'nin Zor sancağına tabi yerleşik bazı köyleri ve aşiretleri kendi tarafına çekmeye çalışarak, bunları Hamidiye Alaylarına kaydetmek ve nitelik/nicelik yönünden donanımlı olduklarını göstermek gibi temel amaçları söz konusudur. Diğer yandan konargöçer grupların henüz Osmanlı merkezi tarafından nizami olarak tahrir ve kayıtları yapılamazken, Milli Aşireti'nin bu tip grupları kendi bünyesine katarak Hamidiye Alaylarına bunları kaydetmesi yerleşik grupların da dikkatini çekmiştir.

Uzun zamandır Zor sancağının idaresinde yerleşik olarak bulunan Resulayn kazasının bazı köy ve aşiretlerinin kanuna aykırı şekilde Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa tarafından kendi bünyelerinde Hamidiye'ye alınmaya çalışılması, düzenli olarak bu gruplardan elde edilen birikmiş vergi gelirlerinin de sekteye uğramasına neden olacaktı. Diğer taraftan aşireetler açısından da Hamidiye Alayları içerisinde görev almak, vergi temelli bazı yükümlülüklerden muaf olunması anlamına gelmekteydi. Bu açıdan bakıldığında Milli Aşireti'nin bazı aşiretleri

yanına çekerek asker toplama girişimleri aynı zamanda tarımsal üretim yapan köylü üreticilerin yerleşik düzenden ayrılmasına ve toprak sisteminin, askeri ve idari düzenin olumsuz etkilenmesi demektir.

Bu bağlamıyla iktidarı dönemsel olarak güçlü olan aşiretler, düşman veya zayıf gördükleri diğer aşiretlere fırsat buldukları vakit saldırırlardı. Milli Aşireti'nin, Arap Şammar Aşireti ve Karakeçi Aşireti ile sürekli bir gerginlik ve çatışma içinde bulunması bölgede yaşayan yerleşik-göçebe bütün unsurların sosyal ve ekonomik güvenlikleri için de bir tehditti. Küçük ve savunulma ihtiyacı duyan aşiretlerin güçlü aşiretlere eklemelenmesi veya onlara “Hive/Huve/Uhuvve”² vergisi adıyla güvenliğini sağlama karşılığında bir tür haraç ödemeleri söz konusu olmuştur (Ekinci, 2017: 264-5; Gökalp, 2013: 58). Vergi ödemesi yapılmadığı zaman Milli, Şammar ve Aneze gibi güçlü ve büyük aşiretler bu yerleşik köylülerin, konargöçer aşiretlerin hayvan sürülerini her fırsatta talan etmişlerdir.

Hive ödeyen aşiretlerin bazıları şunlardır: “Kîkî Halacan, Şammarların el-Amır kabilesinden Zeyd Zer-Hemk adlı şeyhe, Kîkî Çerikan, Zeyd İbn Sehermik ve Melhem el-Dadi adlı şeyhlere; Dakorî aşireti, el-Amşe'den Ali bin Abdurrezzake'ye; Milli-i Kebir, Şammar'ın el-Amşe kabilesinde Abdülkerim ve Abdülmuhsin adlı şeyhlere; Harb, Şammar'dan Türki el-Muhacim'e Tat aşireti de Şammarlar Çaçan el-Muid-il'e hive/hüve vergisini vermekteydiler (Gökalp, 2013: 58; Ekinci, 2017: 265). Kürt Aşiretlerinden 600 çadırlık Milli Aşireti ile 1000 çadırlık Kikan Aşireti daha elverişli koşullarda ziraat ile uğraşabilecekken, daha zayıf oldukları dönemlerde Şammar'a Huve vergisini ödemeyi göze alıyorlardı. Bunun sebebi de sürüleri için herhangi başka bir alanda aynı kalitede otu bulamamaktan ileri geliyordu (Parliamentary Papers, 1865: 196).

19. yüzyıl sonlarında bölgede etkisini iyice hissettiren Milli Aşireti'nin diğer aşiretler ile çatışmaları, gaspları ve saldırıları sürekli şikâyet konusu olmaktaydı. Osmanlı merkezine yapılan bazı şikâyetlerin incelenmesi sonrasında buna benzer bazı saldırıların Milli Aşiretiyle bir ilgisinin bulunmadığı vurgulanmaktadır. Yine de yerelde güçlü aşiretlerin davranışları ve merkezi memurların bazen teskin edici yönetim uygulamaları nedeniyle kimi sonuçlara temkinli yaklaşmak gerekmektedir (Ed.İzgoer, DAD-3, 003-2, 2018: 6-7; Ed.İzgoer, DAD-3, 015-3, 2018: 35).³ Periferideki güçlü aşiret otoritesi ile merkezi otoritenin azımsanmayacak

² Hive/Huve/Uhuvve vergisi khuve, Arapça'da “أخوة” “kardeşlik” anlamındadır.

³ Divan-ı Hümayun Sicilleri, Diyarbekir Ahkâm Defterleri, Cilt:3 (bundan sonra DAD-3).

bir yönetme ortaklığı söz konusu olduğu için hem devlet hem de aşiret yönetiminin aldığı kararlar daha çok olayların yatıştırılmasına dönük bir eğilim göstermiştir.

Ahkâm defterleri kayıtlarından da anlaşılacağı üzere vuku bulan/iddia edilen olaylara dair öncelikle bir şikâyet başvurusu yapılıyor, sonra konunun araştırılması ve değerlendirilmesi için bölgede yetkili vali, kadı veya naibine hüküm veriliyordu. Ağustos 1762’de Palu sancağında ahkâm defterindeki evraka konu olan şikâyetin detayı aşağıda görülmektedir.

“Diyarbekir valisine, Palu ve () kadılarına hüküm ki,

Kasım ve Mehmed Emin’in iltizamlarında olan Şeyhbizinli Aşiret Mukâtaası’na ait yaylaktan dönen 300 haneye Palu civarında hücum ederek hayvan eşyalarını gasp eden Millîli aşiretinin Ömerganlı oymağı eşkıyasından söz konusu hayvan ve eşyaların geri alınıp kendilerine verilmesi” özetini takiben olayın detayında ‘...Bulanık nâhiyesi sükkânından Millîli aşiretinden Ömerganlı oymağı eşkıyası... Altmış re’s bârgîr ve öküz ve emvâl ve erzâk ve dört binden mütecâviz koyunların ve yine aşiret-i mezbûre ihtiyârından Oklubeyoğlu? Hüseyin nâm kimesnenin dahi iki bin beş yüz gurus nükudunu yağma... ma’rifetin ve mübâşir ma’rifetiyle mahallinde şer’le görülüp ihkak-ı hak olunmak için emr-i şerif’ yazılmışdır.”

(Ed.İzgöer, DAD-2 295-1, 2018: 622-3).

Osmanlı merkezinin bu talan iddiasının daha geniş bir tahkiki için Nisan 1764 tarihinde *“Dergâh-ı mu’allâ’m kapıcıbaşlarından Keban Ma’deni emîni () –dâme mecduhû- ve Palu ve () kadılarına”* (Ed.İzgöer, DAD-3 050-1, 2018: 110-1) hüküm verilerek olayın aydınlatılması yönünde talimatlar verilmektedir. 15 Ekim 1764 tarihinde mahkeme, davalı Şeyhbizinli Aşireti’ni kötülük sahibi hayırsız kişiler olarak itham edip, yağma iddialarının doğru olmadığına -ki Palu nâibi de bu yönde ifade veriyor- karar vermektedir. (Ed.İzgöer, DAD-3 050-1, 2018: 111).

Bu olaya dair yaşanan muhakeme sürecinden iki sonuç çıkmaktadır: Öncelikle Milli Aşireti’nin yerelde işleyen hukukun yürütücülerini etkisi altına alabilecek kadar bölgede güç sahibi olması ihtimali vardır. Veyahut yaylak-kışlak güzergâhı üzerinde bulunan bu alanın göçer aşiretleriyle olan ticaret hacminden ve vergi ilişkilerinden dolayı Milli Aşireti’nin bu talan ve şekavet iddiası görmezden gelinerek Osmanlı Devleti taraf tutmuş olabilir. Diğer taraftan ihtilafı söz konusu 60 bargir (beygir)-öküz, mallar ve erzaklar ile 4.000’den fazla koyun gibi azımsanmayacak bir toplam için Şeyhbizinli Aşireti tarafından yalan iddiada bulunmak ihtimal dâhilinde olmayabilir.

Berriye’nin güney kısmının çöl ağzı, doğal bir sınır görevi görmesine rağmen Şemir (Şammar), Tay, Şerâbî, Bekâri ve Cubûr’dan Aşâyir-i Urbân Aşiretleri (İzgöer (hızl.),

Diyarbakır Salnameleri, 1871-2: 210) ve Milli Aşireti arasındaki gerginlik hasebiyle aşiretler zaman zaman geçici ittifaklar kurarak, savunma veya saldırı pozisyonu almaktaydılar. Bölgedeki iktidar mücadelesinde Milli Aşireti ve Şammar Aşireti'nin çatışmalarının yaratacağı tahribatın büyüklüğü nedeniyle Osmanlı merkezi hükümeti uyarılarının dışında bazı dönemlerde 4. ve 5. Ordu-yu Hümayun ile doğrudan müdahalede bulunmuştur (BOA, DH. TMIK. M., 111/28; BOA, DH.TMIK.M., 108/67).

Mardin ve Diyarbakır arasında bulunan yol, kervan ticaretine uygun ve güvenli bir güzergâh konumundaydı. Ancak Milli ve Karakeçili Aşiretleri ile bunlara tabi cemaatlerin birbirlerine karşı hasmane tutumları en ufak bir fırsatta saldırıya dönüşmekteydi. 18. yüzyılın sonuna doğru Mardin kazasına bağlı Sürgücü nahiyesinde yetkili bir pozisyonda bulunan Nahiye Subaşı'nın, Karakeçilere bağlı Şeyhanlı Aşireti'nin Amid'e giden kervanındaki hayvanları, malları gasp edip on üç kişiyi katlettikleri Ahkâm defteri kayıtlarına işlenmiştir. (Ed.İzgöer, DAD-3 148-2, 2018: 316-7).

Millilî vesâir aşâir-i Ekrad eşikiyasını... Karakeçili reayasından Şeyhanlı aşireti fukarısına tasallut ve on bin res koyunların ve on üç kısra ve yükleriyle elli yedi deve ve öküzlerin ve zehâir nakline memur Tilgazi Arablar'ının... otuz iki merkeblerin ve haric-i sürüde vaki lebenci taifesinin yirmi sekiz katırların garet ve civarda kain Neşri? Taifesinden Amid'e gelen kârbânın yolların kat ve esliha ve yükleriyle yirmi üç merkeblerin gasb ve on üç nefer âdemlerin katl edip..."

Aşiretlerin yereldeki iktidar mücadelesi kervanların ticaret yapma güvenliğini ve bölgedeki ekonomik hayatın nizamını da olumsuz etkilediğinden dolayı Osmanlı merkezi hükümeti fermanlar yayımlayarak olaylara müdahale etmeye çalışmıştır.

2. Aşiretlerin İltizam Aracılığıyla Talan Ekonomisi

Aşiretlerin talan ekonomisi sadece yağma, saldırı, gasp ve el koyma şeklinde olmayıp, belli bir iktidar gücüne ulaştıktan sonra servet artışlarını iltizam ihalelerinden pay kapma şeklinde de sürdürmüşlerdir. Özellikle Hamidiye Aşiretlerinin Osmanlı merkezi hükümetiyle olan yakın ilişkilerinin kendilerine tanıdığı ayrıcalıklar vardı. Bu imtiyazlar ile aşar ve diğer vergi gelirlerinin ihalelerine 1/3 fiyatına sahip olma tasarrufunu alabilmektedirler (Klein, 2014: 250-252). Bu dönemde Muş bölgesinde Hamidiye mensuplarına maaş yerine aşar toplama hakkı verildiği de olmuştur. Diğer taraftan Osmanlı hükümeti Hamidiye reislerine aşar ihalelerine katılmayı yasaklasa da aşiretler bunu aşabilecek başka yöntemleri alt-mültezim üyeleri vasıtasıyla bulabilmekteydi. Genelde iltizam başvurularını ekonomik bağımsızlığı olan bölgenin ileri gelenleri veya memurlar yapmaktadır. Vergi tahsil sistemini etkileyen bu

keyfiyet hazinenin beklediği gelir transferini sekteye uğratarak, üretimin merkezinde yer alan köylülerin mülkiyet konumlarında da değişiklikler yaratmaktadır (Klein, 2014: 252). Köylünün mültezim ve vergi tahsildarı ile ilişkisinde köylü, yeni ödemiş olduğu aşar vergisine rağmen, yüksek bir faizle geri borçlandırılıyordu. Bu durum köylünün üretim biçimini ve mülkiyet yapısını değiştirerek kiracılığa kaymasını hızlandırmaktaydı.

19. yüzyıl sonunda özellikle doğu vilayetlerinde Hamidiye aşiretlerinin ekonomik kaynakları ele geçirme motivasyonu ile yağma ve talan girişimleri devam etmektedir. Bir *konsoles raporunda*: Ahlat kazasına bağlı *Gidzvag?* adlı diğer bir büyük köyde tam da gelecek mali yılın vergilerinin toplanacağı dönemde 2,000 koyunun Hamidiye Alaylarına mensup aşiretler tarafından gasp edilmesinin köylülerin vergi ödeme nizamını da etkilediğini belirtmiştir (Parliamentary Papers, 1898: 84).

Osmanlı merkezi, yağmaların önlenmesi ve vergi toplama kabiliyetini devam ettirmek adına farklı etnik ve dini toplulukların yoğun olarak yaşadığı birimlerde, görevlendirdiği vergi tahsildarlarını uygun görürse o grupların üyelerinden de seçiyordu (Parliamentary Papers, 1898: 83).

Aşiretlerin talan yapmasını kolaylaştırıcı unsurlardan bir tanesi de Osmanlı hükümetinin Hamidiye unsurlarına maaşları yerine aşar toplama hakkını vermesiydi (Klein, 2014: 251). Hamidiye kalkanı aşiret toplulukları için tam bir koruma zırhı görevi görüyor ve yetki alanını sınırsız bir hak iddiasına dayandıran aşiretler, köylülerin tarımsal ürünlerine, hayvanlarına, gelirlerine, mallarına keyfi olarak el koyabiliyordu.

Osmanlı hükümetince Hamidiye subayları için uygulanan bu yöntem (mültezimlik) pek çok yerde suiistimal edilerek köylüleri mağdur etmekteydi. Yine bir raporda söz konusu bir köyden zamansız aşar toplayan kişilerin (mültezimler) aşar vergisinin üretim zincirinin aynı zamanda bir tamamlayıcısı olduğunun bilincinde olmadıkları zaman, bunların ekonomik kaynaklar üzerindeki etkilerinin bir vurguncudan farklı olmayacağı tespitidir (Parliamentary Papers, 1898: 238-247). Bu izlenimin gerekçesi mültezimlerin hasat zamanı gelmeden vergi talep etmeleridir.

Raporda aşar sisteminin teoride ve fiiliyattaki uygulamalarına da değinilmektedir. Mültezimliğin yıllarca devlet denetiminden uzak bir köyde bir otokrat şahsiyete ihale edilmesi, aşar sisteminin sürekliliği için de bir tehlike oluşturabilmekteydi. Bu dönemde

kanuni olarak da yüzde 11 civarı olan aşar değerine karşılık köylülerden yüzde 25'lere kadar çıkan miktarlarda vergi toplanabildiğine vurgu yapılmaktadır.

3. Aşiretlerin Ticaret Kervanlarından Elde Ettiği Ekonomik Kaynaklar

Ticaret yollarının önemli bir güzergâhında yer alan Milli Aşireti'nin zaman zaman bu hattı kullanan ticaret kervanlarına saldırdıkları arşiv vesikalarına da yansımıştır. Niğde sancağına tabi Çadırko karyesinde ikamet edip, Halep'e mal götürmeye çalışırken Diyarbekir'de mukim Milli Aşireti efradından Mehmet adlı şahsın arkadaşlarıyla yaptıkları gaspa karşı kaymakamlığa müracaat ederek; '*Hazineyi Celileye*' vergisini ödeyenlerden olduğunu ve zararının tanzimini isteyen deveci esnafı Mahmut imzasıyla gönderilen bir telgrafnamede gasp olayı anlatılmaktadır. Milli Aşireti'nin ticaret yolları üzerindeki hâkimiyet gücü, sadece mekânının bulunduğu alanda değil aynı zamanda İç Anadolu'dan Suriye içlerine kadar geniş bir bölgedeki ekonominin canlılık seviyesini tayin edebilecek seviyede olduğu görünmektedir. (BOA, BEO, 667/49961-1-2)

Aşiretlerin güç gösterisine dönüşen bir talan anlayışı olduğu, bu pratiğin Milli Aşireti'nin geleneksel yöntemlerinden biri olduğu yüzyıl öncesi atalarından Timur Ağa döneminden belirgin arşiv evraklarından örneklerle görülmektedir. Timur Ağa'nın köylere yaptığı saldırıların neticesinde harap olan yerleşim yerlerinin minimum ve maksimum hasılatlarının tespiti yapılarak "*...cânib-i mîrî için Mardin Voyvodası tarafından zabt olunmak üzere menâli takrîr-i âlî olunagelmıştır.*" bunun bir listesi hazırlanmıştır. Mardin voyvodası tarafından hazırlanan bu listeye göre daha çok Mardin ve çevresinde tahrip edilen nahiyelerin tımar ve zeamet gelirleri toplamının 759.344 kuruş olduğu belirtilmiştir (Ed.İzgöer, DŞS, 3823 Nolu Sicil, 2015: 15-19).

Milli Aşireti, Timur Ağa döneminde sadece Mardin ve çevresinde değil Garb-ı Âmid, Şark-ı Âmid, Birecik, Viranşehir, Berazi, Savur gibi diğer birçok nahiye ve yerleşim alanına da saldırılarda bulunmuştur. "*İşbu kuyudat Millî Timur'un istilasıyla harâb ve bî-hâsıl olduğundan kimesne rağbet etmeyip cüz'î (ve) küllî hâsılâtı her ne ise cânib-i mîrî için hâlâ Diyarbekir Voyvodası kapıcıbaşlarından Şeyhzâde es-Seyyid İbrahim Ağa tarafından zabt olunmak üzere mûmâileyhe ilmühaberi verilmiştir.*" hazırlanan bu listelerdeki harap olmuş yerleşim alanlarının tımar ve zeametlerin gelirleri toplamı ise 976.765 kuruştur (Ed.İzgöer, DŞS, 3823 Nolu Sicil, 2015: 19-26).

18. yüzyıl sonuna doğru Milli Timur Ağa'nın bu saldırılarına karşılık padişah III. Selim tarafından yakalanması için emir verilmesine rağmen kendisi Bağdat'ta Süleyman Paşa'ya sığınmıştır. Kısa sürede affedilmesi ve Urfa'ya H.1215/M.1800 yılında vezir rütbesiyle vali olarak atanması Milli Timur'un siyasi gücünü de göstermektedir. Ancak Urfa halkı Timur Ağa'nın valiliğine karşı çıkmış ve Sultanın azl emrine kadar şehre girişini engellemeye çalışmıştır ki bu da yereldeki güç dengelerinin mücadelesini göstermektedir (Hızl.Güneş, 2007: 88).

Osmanlı merkezi için bir tehdit olan Milli Timur Ağa'nın bertaraf edilmesine yönelik planların varlığı ve bunların uygulanmasında görev alacak olan Diyarbakır voyvodası Şeyhzade İbrahim Ağa'nın yapılacak bir harekât için yeterli bütçelerinin olmadığı kayıtlardan anlaşılmaktadır. Milli Timur'un saldırıları sonucunda Diyarbekir'deki 232 adet tımar ve zeamet birimlerinin hasılatlarının azalması, başkalarının da bu ekonomik birimlerin işletmesine yönelik taleplerini düşürmüş ve İrad-ı Cedid Hazinesi tarafından H. 1208 senesi Mart'ından Şubat'ına kadar bir sene idare edilmesi kararlaştırılmıştır (Ed.İzgöer, DŞS, 3749 Nolu Sicil, 2015: 194-196).

Müdahalede bulanacak olan merkezi hükümetin yereldeki temsilcilerinin askeri-lojistik güçleri, yereldeki aşiretlerin sahip oldukları gücün varlığıyla minimum derecede eşit olmak durumundaydı. İktisadi ve yerel kaynakların askerî harekâtlarda lojistik anlamda belirleyici olduğu, yapılacak müdahalelerde temkinli olunmasını zorunlu kıldığı görülmektedir.

Osmanlı Devleti sınırlarının uç yerleşim alanlarında sürekli mobilize unsurlar olarak bulunan aşiretlerin konargöçer halleriyle vergiden kaçınması merkezi hükümet açısından istenmeyen bir durumdu. Bu sürekli hareket halinde bulunma eylemi, merkez için gelir getirici mevcut üretim sahalarının tahrip edilmesine ve ekonomik kaynakların (vergi ünitelerinin) olumsuz etkilenmesine neden oluyordu. Aşiretlerin merkezi hazineye ek hâsıla aktarımı yapmak bir yana var olan vergi ünitelerine de zarar vermesi, devletin beklentilerine uymayan faaliyetlerdi. Bu nedenle Hamidiye Alayları Projesi ile birçok amacının yanında aşiretlerin belli bir disiplin içinde kalması da planlanmıştır.

4. SONUÇ

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Mısır ve Balkanlar'daki toprak kayıpları ile yükselen ulusal talepler, merkezi hükümetin yönünü Anadolu'nun doğu ve güneydoğusuna çevirmesine neden olmuştur. Özellikle göçebe aşiretlerin vergiden kaçınmaları, düzensiz yapıları, yağma

anlayışları merkez açısından belirli bir nizam gerektiriyordu. II. Abdülhamid'in Hamidiye Alayları Projesi bütün bu olumsuzlukların toplamına bir çözüm hamlesiydi. Milli Aşireti'nin İbrahim Paşa liderliğinde hâkimiyet alanını genişlettiği bu dönemde, Hamidiye Alaylarına katılımıyla ulaştığı resmi statü büyük avantajlar sağlamıştır. Milli Aşireti ve kendisine bağlı alt aşiret gruplarının bu özgüvenle çevresindeki aşiretlere saldırdıkları, bazılarının da ticaret kervanlarını yağmaladıkları arşiv kayıtları ve dönemin konsolosluk raporlarında görülmektedir.

Sonuç olarak, Milli Aşireti özelinde kadimden gelen bir talan yapma alışkanlığının, bir yaşam formunun yerleştiği görülmektedir. Bayezîdî, aşiret üyelerinin cesur karakterine ve talan yapma gerekçesine, yiğitlik ve savaşçı kimliklerini ön plana çıkarma arzuları üzerinden bir yorum getirmektedir. Diğer taraftan talan yönteminde zayıf grupları kendine bağlamak, güçlü grupları da zayıflatmak/bölmek amacı da aşiretlerin hedeflediği bir yöntem olarak görülmektedir. Aşiretler için bu talan anlayışının yarattığı bir ekonomi söz konusudur. Hamidiye Alayları Projesi ile bu statünün verdiği silahlı gücü kullanabilme imtiyazı, Milli Aşireti'nin daha da güçlenmesini sağlamıştır. Ancak bir süre sonra bu gücün kontrol edilememesi, Osmanlı merkezindeki yönetim değişikliği ve bu süreci takiben Hamidiye Alaylarının tedricen dağıtılmasına giden politikalar, Milli Aşireti'nin de gücünü azaltmıştır.

KAYNAKÇA

- Bayezîdî, M. M. (2012). Adat û Rusûmatnameê Ekradiye. (Derleme-Çevriyazı: Jan Dost), 2. Baskı: İstanbul: Nûbihar Yayınları.
- Ekinci, M. R. (2017). Osmanlı Devleti Döneminde Milli Aşireti XVIII.-XIX. YY. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Gökalp, Z. (2013). Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.
- Güneş, H. H. (Hızl). (2007). Abdüsselam Efendi. Mardin Tarihi, Haz: Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi Yayın No:17, İstanbul: İmak Ofset Basım Yayın.
- İzgöer, A. Z. (Ed.). (2015). Diyarbakır Şer'iyye Sicilleri, (DŞS) Âmid Mahkemesi, 3823 Nolu Sicil (H.1197-1206 / M.1782-1792), 6b-1, 7a-1, 17a-4, 16a-3, Cilt:7, Diyarbakır: Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları-Yayın No.36.
- İzgöer, A. Z. (Hızl). (1999). Diyarbakır Salnameleri, 1288 H. (1871-1872 M.), C.1, İstanbul: Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Klein, J. (2014). Hamidiye Alayları, İmparatorluğun Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri. (Çev. Renan Akman). 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), BEO. 667/49961-1-2, 20/S/1313, (12.08.1895).
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH.TMIK.M. 111/28, 20/C/1319 (04.10.1901).
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH.TMIK.M. 108/67, 14/Ca/1319 (29.08.1901).
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH. MKT. 749/79, 17/Ca/1321 (11.08.1903)
- İzgöer, A. Z. (Ed.). (2018). Divan-ı Hümayun Sicilleri, Diyarbakır Ahkâm Defterleri (DAD-3), 3 Numaralı Defter (H.1176-1198 / M.1763-1784), 003-2, Evâhiri Şaban 1176 (Şubat, 1763), Diyarbakır: Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları-Yayın No.43.
- _____. DAD 3, 015-3, Evâili Zilhicce 1176 (Haziran, 1763).

_____. DAD 2, 295-1, Evâhir-i Safer 1176 (Ağustos, 1762).

_____. DAD 3, 050-1, Evâhir-i Şevval 1177 (Nisan, 1764).

_____. DAD 3, 148-2, Recep 1180 (Ocak, 1767).

Parliamentary Papers. (1898). Asiatic Provinces of Turkey, Turkey No.1 “J. H. Monahan’dan Philip Currie’ye No.106, Bitlis, February 6, 1897”.

Parliamentary Papers. (1898). Asiatic Provinces of Turkey, Turkey No.1 (1898), “Raphael A. Fontana’dan Philip Currie’ye, Inclosure in No.62, Harput, January 23, 1897”.

Parliamentary Papers. (1898). Asiatic Provinces of Turkey, Turkey No.1 (1898), “Journey through Sasun and Guendj”, Francis Edward Crow’dan Philip Currie’ye, Mush Plain, No.292, Bitlis, July 14, 1897.

Parliamentary Papers. (1865). “Report by Mr. Consul Taylor on the Trade of Diarbekr and Kurdistan, for the Year 1863”, Commercial Reports received at The Foreign Office from Her Majesty’s Consuls During 1864, Printed By Harrison and Sons, London, 1865.